

schijnlijk aan hun kinderjaren hebben teruggedacht, evenals bij de mooi-glad geschilderde kegels van dezelfde artiest. Dergelijke nieuwlichterige miswassen of sublieme artistieke hoogtepunten - al naar gelang onze instelling - waren overigens ook in *Contrapunt* te zien.

Maar beide tentoonstelligen vertoonden ook traditioneel werk: dit wil dan zeggen met verf geschilderde doeken of panelen, uit steen gekapte, gegoten of gesmede beeldhouwwerken. Ook hier bleek hoe het konstruktivisme, de geometrische abstraktie standhoudt, terwijl tachisme, abstrakte lyrieci en Cobra-epigonen nu welhaast afgedaan hebben. Gaston Bertrand, Gilbert De Cock, Jo Delahaut, Luc Peire, Gilbert Swimberghe (met en zeer mooi wit reliëf), Guy Vandenbranden, Dan van Severen, Marc Verstockt e.a. blijken blijvende waarden, terwijl André Beullens met zeer tere spektrale en optische analyses en Maurits van Saene met twee ijle eterische „marines” ook bij deze richting ingeschakeld konden worden.

Ook het figuratieve werk houdt stand, hoewel het zeer heterogeen is, vanaf het vertrouwde stilleven van Rik Slabbinck tot de enorme, vaalkleurige komposities van Vlerick. Daar tussenin liep Francis Bacon duchtig rond, zowel bij Vervisch als bij Drybergh. *Rembrandt, mijn moeder* schildert Pieroo Roobjee, die wij dan ook met evenveel zinnigheid „schilder” zouden kunnen noemen. En Etienne Elias heeft nog altijd de Joegoslavische naïeven onder de arm.

Contrapunt, waarvoor Jan Dhaese als peter fungeerde, was een tentoonstelling die in een minimum van tijd, met heel wat minder middelen, maar met bijzonder groot enthousiasme werd opgezet. Een tentoonstelling met een gedenkwaardige, daverende vernissage op 11 juli 1968, met enkele merkwaardige kunstwerken, met ook minderwaardig werk en enkele ekstravaganties...

Als besluit kon men zich nu afvragen of in de *Triënnale* dan wel in *Contrapunt* tegen het „establishment” werd geprotesteerd, waar het meest en tegen welke verstarring? In beide tentoonstellingen kon men werk uit de twaalf categorieën bekijken. *Contrapunt* heeft willen protesteren tegen het feit dat bijna altijd dezelfde keuzeheren dezelfde lakens uitdelen, zowel in de binnen- als buitenlandse tentoonstelling van kunst uit België. En tegen het feit dat aldus een aantal verdienstelijke artiesten nogal vaak worden vergeten of in de hoek geduwd. De manifestaties deze zomer bij andere artistieke gebeurtenissen in het buitenland waren ook daartegen gericht; zij kregen hier en daar nog en politiek bijtintje. Kunst en revolutie. Er zou een interessante studie over te schrij-

ven zijn, waaruit ook zou blijken dat revolte eigenlijk veel kunst, en grote kunst heeft verwekt. Of dit nu opnieuw zo zal zijn, is natuurlijk nog zeer de vraag.

Fernand Bonneure.

Duits ekspressionisme.

Van 13 september tot 3 november had te Gent in het museum voor schone kunsten, daarna van 9 november tot 8 december te Charleroi in het paleis voor schone kunsten een tentoonstelling plaats onder de titel *Duits ekspressionisme*. Een tentoonstelling met bijna tweehonderd nummers, bestaande uit een groot aantal schilderijen en verschillende zalen grafisch werk van de hand van achttien belangrijke Duitse kunstenaars: Max Beckman, Heinrich Campendonck, Erich Heckel, Alexej von Jawlensky, Wassili Kandinsky, Ernst Ludwig Kirchner, Oskar Kokoschka, August Macke, Franz Marc, Ludwig Meidner, Paula Modersohn-Becker, Wilhelm Morgner, Otto Mueller, Gabriele Münter, Emil Nolde, Max Pechstein, Christian Rohlf, Karl Schmidt-Rottluff. Een uitstekende gelegenheid om kennis te maken met het wezen van het ekspressionisme en met de uitdrukking die deze moderne kunstrichting in Duitsland zelf, het land waar ze in feite is ontstaan, heeft gekregen.

In Duitsland in het bijzonder kwam dit neer op een speuren naar een dieper gevoel van de ziel, een hogere betekenis hechten aan de uitdrukking en de wil in nieuwe kunstwerken het antwoord te geven van de eigen gevoelens op de problemen en de belevenissen van de wereld rondom. Opvallend hierbij zijn een grote bewogenheid bij alle mogelijke ernst en poëtische inzet, een bijzonder hevige kleurenrijkdom, die vanzelfsprekend een antwoord krijgt in het werk van Franse fauvisten. De groep zelf als groep heeft eigenlijk nooit bestaan: sommigen van deze kunstenaars kenden elkaar nauwelijks; pas achteraf heeft men vastgesteld dat zij met hun werk een identiek klimaat hadden, en zowel vormelijk als pikturaal in een en dezelfde richting zijn onder te brengen. En hun samenhang is tenslotte ook maar zeer tijdelijk geweest. Marc, Macke en Morgner sneuvelen in de eerste wereldoorlog; Campendonck week uit naar Nederland en was jarenlang leraar te Amsterdam; Kandinsky werd een van de eersten die zich tot de abstrakte kunst heeft bekend; Kokoschka daarentegen is tot op de huidige dag een van de hevigste tegenstanders van de non-figuratie.

De *Brücke* werd in 1905 gesticht, de *Blaue Reiter* in 1911; na de oorlog was er van

Im Walde door Karl Schmidt-Rottluff (1913).

Portret van Max Reinhardt door Oskar Kokoschka (lito - 1920).

groepsvorming geen sprake meer. Het heeft dus alles samen een tiental jaren geduurd, wat niet zeggen wil dat de diverse kunstenaars daarna niet meer hebben gewerkt. Maar het idee werd naderhand niet meer zo expliciet en zo programmatisch verdedigd. Ieder van de nu iets ouder geworden artiesten zocht en vond zijn eigen weg, zijn eigen ekspressionisme. Dit laatste wordt in deze ekspositie bijzonder goed geïllustreerd: de ronde, volle plasticiteit van Beckmann, de sterk ornamentale, bijna kubistische Campendonck, de haast sensuele arkadische landschappen van Erich Heckel en Otto

Mueller, de hevig gekleurde vormeksperimenten van Jawlensky en Kandinsky, de getourmenteerde astrale komposities van Morgner, de even bewogen komposities van Nolde en Macke, de zuivere dierschilde-rijen van Marc, de apokalyptische visioenen van Ludwig Meidner, de meisjes van Paula Modersohn-Becker. De lastige, moeilijke tijd heeft hen samengebracht en in elk van deze schilderijen zijn tenslotte toch enkele algemeen geldende normen aan te wijzen. In de tentoonstelling te Gent — in een lelijk, maar een zeer dynamisch museum — kon men aan de hand van dia's en een bandopname vooraf worden ingelicht over de kunstwerken die men zou gaan bekijken. En men was er ook zeer terecht op bedacht geweest de andere zalen van het museum tegelijk open te stellen en in het bijzonder die waar de Vlaamse ekspressionisten worden getoond. Vruchtbaar en belangwekkend is de vergelijking tussen de Duitse en de Vlaamse ekspressionisten. De Vlaamse ekspressionisten hebben de ekspressie waaronder zij worden betiteld niet in eigen land gevonden: Permeke in Engeland, De Smet in Nederland, wellicht is Servaes de enige, en ongetwijfeld de eerste geweest die is gaan schilderen in een trant die men later het ekspressionisme heeft genoemd. Maar, hoe dan ook, zij hebben alle bijzonder mooi werk in dit genre geleverd en dat het dan toch wel eigen is geweest wordt bewezen door het feit dat het anders is dan het Duitse.

Het is wel even aardgebonden, doch het lijkt mij minder bewogen en alleszins minder kleurig dan het Duitse. De kleurigste onder de Vlaamse ekspressionisten, zoals Brusselmans, enkele werken van De Smet en Frits Vanden Berghe moeten het tegen de eksplosieve koloristische studies van een Marc, een Macke, een Schmidt-Rottluff afleggen. Ook daardoor is deze tentoonstelling bijzonder belangrijk. Minder gunstig moeten wij helaas schrijven over de katalogus: de bedoeling is ongetwijfeld zeer goed geweest en de uitgave biedt op het eerste gezicht een royale allure, met kleurplaten, met een aantal zeer fraaie vignettes van de verschillende tentoongestelde artiesten. Maar, wanneer men met de lektuur van dit boek (125 blz. - 200 F) begint, is men zeer teleurgesteld over de wijze waarop daar met onze Nederlandse taal is gesold. Het tekstgedeelte werd klaarblijkelijk uit het Duits vertaald, maar dan op een bijzonder slechte wijze, en bovendien wemelt het hele boek van zeffouten. Dit is zeer jammer; het is een vlek, die vermeden had kunnen worden, en die nu drukt op een anderszins bijzonder geslaagde tentoonstelling.

Fernand Bonneure.